

Z dziejów polskiej edukacji, cz. 5.

DANUTA NIKITENKO

Idealy są jak gwiazdy,

nie można do nich dojść,

ale można się nimi kierować...

/ nieznany /

Bezwzględny i na wskroś okrutny ale i „wciąż żywy” obraz cierpienia, bólu i rozpaczony spowodowany II wojną światową, pozostawił swoje mocno zaznaczone ślady także na polskiej edukacji. Ideologia hitleryzmu zakładała już w swoich podstawach bezwzględną, bezlitosną i ostateczną eksterminację całych nacji i narodów, poczynając oczywiście od ludzi wykształconych, czyli tzw. inteligencji, między innymi nauczycieli. Wojna trwająca na ziemiach polskich ponad 5 lat, dla wielu kończyła się rozstrzelaniem, śmiercią w obozie koncentracyjnym, w trakcie przesłuchania w placówkach gestapo bądź w innych miejscach kaźni. Pochłonęła około 9,5 % pedagogów z rodowodem szkół ćwiczeń, powszechnych i specjalnych = 7.389 osób (na ogólną liczbę zatrudnionych: 77.798 osób w roku szkolnym 1937/1938); około 21,9 % szkół ogólnokształcących i pedagogicznych = 1.440 osób (na ogólną liczbę zatrudnionych: 6.567 osób w roku szkolnym 1937/1938); około 21,6 % szkolnictwa zawodowego = 546 osób (na ogólną liczbę zatrudnionych: 2.533 osoby w roku szkolnym 1937/1938); około 19,8 % wykładowców akademickich = 882 osoby (na ogólną liczbę zatrudnionych: 4.452 osoby w roku szkolnym 1937/1938); około 9,7 % zatrudnionych jako pracownicy pedagogiczni i administracja szkolna = 122 osoby (na ogólną liczbę zatrudnionych: 1.252 osoby w roku szkolnym 1937/1938); oraz około 17,5 % osób zidentyfikowanych jako pracownicy szkolnictwa, ale bez danych o przynależności i typie szkoły = 165 osób.¹ Inną jeszcze bardziej bolesną i bezwzględną prawdą, pozostają niestety wciąż jeszcze nie do końca odkryte liczby osób skrytobójczo zamordowanych, zamęczonych, rozstrzelanych, tajemniczo zaginionych w okresie tworzenia nowej władzy. Ludzi zaangażowanych w konspirację między innymi w ruch podziemny, jawny i bierny opór, osób różnych zawodów i nauczycieli związanych z odbudową

¹ B.Grześ. (red.), *100 lat ZNP – ludzie, fakty, sprawy, wydarzenia*, Warszawa 2005, s. 393-395.; M.Walczak, *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939-1945*, Wrocław 1978, s. 203.

polskiej edukacji. Według Z. Osińskiego „głównym celem edukacji historycznej w Polsce w okresie 1944-1989 (z niewielkimi wyjątkami, np. w latach 1945-1947, 1956-1957, 1981) była polityczna i ideologiczna indoktrynacja uczniów socjalistyczno - komunistycznej oraz polskiej sowietyzacji z wszechobecnym sowieckim „bratem”... „². Innymi słowy szkoła była instrumentem władzy w rękach rządzących elit. Co gorsze kształtowała charaktery młodego pokolenia. Zarówno programy jak podręczniki posiadały ukryte słowa manipulacji i propagandy wspierającej wprowadzanie ideologicznych zamiarów. Co można dzisiaj nazwać edukacją polityczną. Zdecydowane zmiany nastąpiły dopiero po 1989 roku wraz z wdrażaną reformą w Polsce, która opiera się na krytyce PRL, niestety z różnym nastawieniem mniej lub bardziej przypominającym poprzedni ustrój. Warto jednak mieć na uwadze, że ma na to również wpływ praca polityków, którzy opierają się na wybranych historykach. Stąd słowa T. Maresz budzą pewną świadomość, „że narzucanie swojej wizji postrzegania dziejów oraz odrzucanie dorobku naukowego historyków może przynieść więcej szkód, aniżeli doraźnych korzyści”³. W rozumieniu wyciągania wniosków, szczególnie przez piastujących stanowiska ministerialne, którzy mają wręcz obowiązek rozumienia prawdziwej historii. Chodzi o korzyści z edukacji dla całego społeczeństwa, a nie dla wybranych.

B i o g r a m y osób pełniących stanowiska ministerialne edukacji w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (od okresu sowieckiego jarzma roku 1944 do jego upadku – Jesieni Narodów roku 1989)

- dr **Skrzeszewski Stanisław** (1901 – 1978); używał pseudonimów „*Maciek*”, „*Kazimierz Lorek*”; działacz komunistyczny ruchu robotniczego; doktor filozofii. Urodził się 27 kwietnia 1901 roku w Nowym Sączu. Jego rodzicami byli: maszynista kolejowy Oskar, oraz Rozalia zd. Majewska;

Edukację początkową podjął w miejscu zamieszkania. Po szkole elementarnej, dalszą naukę kontynuował w miejscowym gimnazjum. Jednakże klasę trzecią tego etapu kształcenia ukończył na kursach

² Z. Osiński
UMCS w Lublinie

Edukacja historyczna okresu PRL w służbie władzy i ideologii – konsekwencje i zagrożenia.

³ Teresa Maresz Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz CZASY KOMUNIZMU W POLSKICH PODRĘCZNIKACH SZKOLNYCH DO HISTORII

gimnazjalnych najprawdopodobniej w Pradze czeskiej. Po powrocie do „swojego” gimnazjum przystąpił do egzaminu dojrzałości, który zdał pozytywnie w roku 1920. Wiadomo również, iż od 15 roku życia (od roku 1916), był już czynnie zaangażowany w działalność tajnych kółek socjalistycznych. Najprawdopodobniej w roku szkolnym 1920-1921 pozostawał nauczycielem szkoły w Rzeczniewie w powiecie Iłża. W roku 1921 podjął studia na *Uniwersytecie Jagiellońskim* w Krakowie, studiując *matematykę, logikę matematyczną i filozofię*. W okresie trwania studiów czynnie przynależał do młodzieżowych organizacji komunistycznych – m.in. *Związku Młodzieży Komunistycznej* oraz do *Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej „Życie”*. Od roku 1924 był już czynnym działaczem *Komunistycznej Partii Polski (KPP)*. Studia ukończył w roku 1925 uzyskując stopień – *doktora filozofii* (rozprawa dotyczyła problemu - „*Uwagi o podstawach logiki*”). W tymże również roku wyjechał do Paryża i podjął studia na Sorbonie – *filozofię* oraz *metodologię ogólną*. Nawiązał wówczas bardzo aktywne kontakty z *Francuską Partią Komunistyczną*. Po powrocie do kraju w latach 1926-1928, pozostawał nauczycielem *gimnazjum* w Dębicy, gdzie zainicjował i utworzył również komórkę *KPP*. Niestety za swoją działalność został usunięty z pracy. Przez około 5 miesięcy pozostawał zatrudniony w charakterze nauczyciela szkoły w Sromowcach n/Dunajcem w roku szkolnym 1932-1933. Skąd znowu go wkrótce wyrzucono. Utrzymywał się wtedy z udzielnych korepetycji prywatnych jak i korzystając z pomocy pani Bruche Mendelbaum, z którą w roku 1934 zawarł związek małżeński (w późniejszym okresie był Skrzyszewski jeszcze dwukrotnie żonaty). Jednocześnie z końcem tegoż roku (1934), podjął pracę jako – wykładowca kontraktowy w *Państwowym Pedagogium* w Krakowie, wykładając dydaktykę oraz pedagogikę. Od roku 1937, również raz w tygodniu w *Instytucie Pedagogicznym* w Katowicach. W latach 1938-1939 był *asystentem wolontariuszem* na Kierunku Pedagogiki *Uniwersytetu Jagiellońskiego* w Krakowie. W roku 1938 uczestniczył w Ogólnopolskim Zjeździe Nauczycieli Zakładów Kształcenia Nauczycieli Szkół Powszechnych w Warszawie. Zaistniał tam referatem: *Dydaktyka w zakładach kształcenia nauczycieli szkół powszechnych*.

Wraz z wybuchem II wojny światowej opuścił Kraków i przeniósł się do Lwowa, gdzie pracował początkowo w *Instytucie Pedagogiki*, a następnie w *Instytucie Doskonalenia Nauczycieli* aż do momentu agresji hitlerowskiej na Związek Radziecki. Z końcem czerwca roku 1941 zaproszono go do Kijowa, gdzie jako były członek *Komunistycznej Partii Polski* nabył prawo przejścia do – *Wszeczwiązkowej Komunistycznej Partii Bolszewików [WKP(b)]*. Skorzystał także z prawa ewakuacji w głąb kraju sowieckiego, pozostając

nadal nauczycielem szkoły średniej w Uzbekistanie aż do 22 maja 1943 roku. Od tego momentu czynnie zaangażował się w działalność *Związku Patriotów Polskich* (ZPP). Tam wyznaczono mu rolę wiceprzewodniczącego *Komitetu ds. Dzieci Polskich*, działając w ramach swojej organizacji. Ponadto pozostawał wtedy także członkiem *Prezydium Zarządu Głównego* oraz kierownikiem *Wydziału Kultury i Oświaty ZPP*. Z początkiem stycznia 1944 roku był sygnatariuszem powołanego *Centralnego Biura Komunistów Polskich w ZSRR*. Był bardzo aktywnym członkiem *Komitetu Centralnego* początkowo *Polskiej Partii Robotniczej* (PPR), a następnie *Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (KC PZPR) w latach 1945-1959. W okresie powojennym: wrzesień 1945 – luty 1947 r., pełnił funkcję ambasadora polskiego w Paryżu. Piastował także godność posła do *Krajowej Rady Narodowej* (KRN) w latach: 1944-1947 oraz 1952-1956. Od roku 1951 do 1955 pełnił funkcję ministra Spraw Zagranicznych, a następnie sekretarza *Rady Państwa* w latach 1956-1957. Wiadomo także, iż z poręki strony sowieckiej, właśnie jego kandydaturę wysuwano na stanowisko sekretarza generalnego ONZ po skończonej kadencji Trygve Lie. Należał do ścisłego grona członków grupy założycielskiej socjalistycznego militarnego *Układu Warszawskiego* (maj 1955). W latach 1957-1969 był szefem *Kancelarii Sejmu*. Był również jednym z głównych redaktorów ówczesnego czasopisma „*Nowa Szkoła*”. Autor licznych opracowań, m.in.: *Z dziejów wakacyjnych kursów dla nauczycielstwa*; *Szkolnictwo polskie w ZSRR 1943-1947. Materiały i dokumenty*.

P i e r w s z y Kierownik resortu oświaty w *Polskim Komitecie Wyzwolenia Narodowego* (PKWN) w okresie od 21 lipca 1944 do 28 czerwca 1945 r.; jako odpowiedzialny za resort oświaty, postawił sobie za zadanie realizować reformę oświaty w stopniu nie kolidującym z finansami polityki państwa; spowodował przywrócenie „do życia” 7 klasowej *szkoły powszechnej*, w miejsce obiecanej wcześniej 8 klasowej; natomiast w miejsce *gimnazjum i liceum* wprowadzone zostały trwające 4 lata *Licea Ogólnokształcące*. Stanisław Skrzyszewski często i mocno podkreślał w kreowanej przez siebie linii polityki oświatowej – obowiązek utrzymania demokratycznego charakteru szkół, ich niezłomnego istnienia w szczerzej przyjaźni z bratnim Związkiem Sowieckim. W czasie sprawowania przez siebie władzy ministerialnej, użył wymownego określenia w stosunku do szkół i uczniów, a oddającego w pełni jego bardzo głębokie zaangażowanie polityczne i wiernopoddańcze wychowanie dla idei stalinizmu: „... *młodzież naszych szkół, pozostaje jak j a n c z a r o w i e komunizmu XX wieku ...*”.

Zmarł dr Stanisław Skrzyszewski z dniem 20 grudnia 1978 r. w Warszawie i

został pochowany, jak większość ówczesnych komunistycznych notabli, w *Alei Zasłużonych* na warszawskich Powązkach. Był dwukrotnie żonaty (pierwsza żona: Bronisława zmarła w roku 1973; drugą była wdowa po dyrygencie: Wanda Ryś-Straszyńska)

- **Wycech Czesław** (1899 – 1977); nauczyciel, historyk; *Marszałek* Sejmu; działacz ruchu ludowego. Urodził się 20 lipca 1899 roku we wsi Wilczogęby gmina Sadowne na Podlasiu. Pochodził z rodziny chłopskiej z wielkimi tradycjami patriotycznymi.

Po ukończeniu edukacji elementarnej, w roku 1917 ukończył *Studium Nauczycielskie* w Warszawie na Ursynowie (pozostawał w tym czasie uczniem m.in. Ignacego Dzierżyńskiego – brata wielkiego Feliksa, jednego z twórców słynnej krwawej sowieckiej *Czeki*, a następnie *NKWD*). Pierwszą pracę jako nauczyciel podjął w roku 1918 m.in. w miejscowości – Sadowne koło Węgrowca, a następnie w Małozewiu, by wreszcie trafić do swojej rodzinnej miejscowości – Wilczogęby. Od roku 1918 pozostawał również czynnym działaczem społeczno-politycznym *PSL „Wyzwolenie”*, a następnie od roku 1931 – w szeregach *Stronnictwa Ludowego* W tym okresie wypełniał także obowiązki redaktora naczelnego miesięcznika „Praca” (organ prasowy *ZNP Szkół Powszechnych*). W latach 1923-1926, podjął dalsze kształcenie własne – początkowo na *Wyższym Kursie Nauczycielskim*, a następnie w – *Instytucie Nauczycielskim* (Wydział Przyrodniczy) w Warszawie. W 1927 roku, wynikiem wyboru społecznego, został kierownikiem *Szkoły Powszechnej Nr 15* w Lublinie; był już wtedy czynnym członkiem *Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW) „Wici”*. W roku 1932 „naraził się” swoim antysanacyjnym patriotyzmem i dlatego władze sanacyjne przeniosły go do miejscowości Chojnice w obrębie Pomorza (oficjalnie „wyrok” brzmiał – „... za czynną działalność w związkach nauczycielskich ...”); podjął wówczas działalność w *Towarzystwie Oświaty Demokratycznej „Nowe Tory”*, wynikiem czego nominowany został do władz centralnych *ZNP*. Od 1936 roku, był członkiem *Zarządu Głównego ZNP* (już w 1928 r. wybrany został prezesem *Zarządu Okręgu ZNP Szkół Powszechnych*).

Cały okres hitlerowskiej okupacji pozostawał jednym z aktywnych członków kierownictwa *Tajnej Organizacji Nauczycielskiej (TON)*, którą współtworzył wraz z: Zygmuntem Nowickim, Teofilem Wojeńskim, Kazimierzem Majem oraz Waławem Tułodzieckim. Powierzono mu wówczas stanowisko: kierownika *Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu na Kraj w latach 1940-1945*. W roku 1945 piastował stanowisko prezesa *Zarządu Głównego ZNP*. Był współorganizatorem lewicowego prądu w *PSL* (prezes

w latach 1947-1949) i *Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym* (ZSL; w tej organizacji funkcjonował od jej zjednoczenia, czyli od roku 1949, w latach 1962-1972 pełnił funkcję prezesa). W okresie lat 1950-1953 był wiceprezesem *Zarządu Centralnego Związku Spółdzielczego*, natomiast w latach 1953-1957 – dyrektorem naczelnym *Państwowego Wydawnictwa Rolniczego i Leśnego*. Pełnił godność posła *Krajowej Rady Narodowej* w latach 1945-1972. *Marszałek Sejmu PRL* w latach 1957-1971. Jednocześnie w latach 1957-1974, pozostawał prezesem *Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej* (ZG TPPR). Autor ponad 800 artykułów i publikacji prasowych oraz 92 prac zwartych z zakresu historii oświaty, jak i działalności ZNP, ruchu ludowego, socjologii i etnografii wsi – m.in.: *Założenia ideowe ZNP*; *Nauczycielstwo w walce o demokrację* (1947); *Materiały do dziejów ruchu ludowego* (1949); *Z myślą o Polsce Ludowej*; *Ksiądz Piotr Ściegienny. Zarys programu społecznego* (1953); *Powstanie chłopskie 1846. Jakub Szela*; *Spiszek Franciszka Gorzkowskiego na tle ruchów społecznych w końcu XVIII wieku*; *Z dziejów tajnej oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1944* (1964); *Wincenty Witos w świetle własnej twórczości pisarskiej* (1966).

Minister oświaty w polskim Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej; od 28 czerwca 1945 do 5 lutego 1947 r.; w okresie jego władzy radykalnym zmianom poddano programy nauczania przedmiotu historii (koła ówczesnych polskich autorytetów, stworzyły nowe programy, jako krok ku przywracaniu przedmiotowi charakteru naukowego); wraz z rokiem szkolnym 1945/1946 wprowadził do szkolnictwa nauczanie języków obcych – *język angielski, język francuski, język niemiecki, język rosyjski* (ministerstwo preferowało głównie: język rosyjski). Wprowadził eksperymentalnie klasę VIII, a w niej nowe przedmioty – „*nauka o Polsce i świecie współczesnym*” (2 godz. tygodniowo), „*chemia*” (3 godz. tygodniowo w I półroczu), „*geologia*” (3 godz. tygodniowo od II półrocza); w zakresie przedmiotu *filologii polskiej* – w szerszym kontekście niż dotąd, ujęto zagadnienia związane z kulturoznawstwem i pracą na terenie mikro- i makro- regionu w skali kraju. Główną myślą kierowanego przez niego ministerstwa było wówczas – przystosowanie absolwentów tych klas do tzw. „*edukacji własnej*” czyli *samokształcenia* za pośrednictwem: *podręczników, tabel i wykresów statystycznych, map i tablic poglądowych*. Wyraźnie w okresie władzy tego ministra, preferowano rozwój szkolnictwa technicznego i politechnicznego.

Zmarł Czesław Wycech w nieznanych bliżej okolicznościach w dniu 26 maja 1977 roku w Warszawie, pozostawiając żonę Annę. Jego pogrzeb stał się wielką manifestacją działaczy komunistycznych, dokonanej z wielką galą i w towarzystwie sztandarów organizacyjnych na *Cmentarzu Powązki* w

Warszawie, gdzie został pochowany.

- dr **Skrzeszewski Stanisław** (wymieniony już wyżej) – ponownie minister oświaty w okresie od 6 lutego 1947 – 7 lipca 1950 r.; (biogram zamieszczony jako pierwszy okresu po II wojnie światowej).
- **Jarosiński Witold** (1909 - 1993); nauczyciel polonista; zaangażowany działacz partyjny i państwowy. Urodził się 18 września 1909 roku w mieście Warszawa. Jego rodzicami byli nieznanymi bliżej: robotnik Antoni i Aniela.

Po ukończeniu szkoły elementarnej i pozytywnym egzaminie dojrzałości, w roku 1929, podjął studia humanistyczne na Wydziale Filologii Polskiej *Uniwersytetu Warszawskiego*. Już wtedy był członkiem *Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej* (KZMP). Czynnie uczestniczył w *kampanii wrześniowej roku 1939*, gdzie został ciężko ranny. Okupację niemiecką do roku 1944 spędził w szpitalu jenieckim. Następnie po długim okresie rekonwalescencji, zatrudnił się jako pracownik fizyczny w jednej z warszawskich chłodni, skąd w okresie 1944-1945 został wywieziony na tzw. „przymusowe roboty” do Rzeszy. Po zakończeniu II wojny światowej i wyzwoleniu, powrócił do Polski i podjął aktywną działalność społeczno-polityczną jako członek *Polskiej Partii Robotniczej* (PPR). Od roku 1945, pozostawał pracownikiem *Komitetu Wojewódzkiego* partii w Katowicach. W okresie lat 1949-1971, zaistniał we władzach centralnych *KC PZPR*. W roku 1950, a w latach 1957-1960 piastował stanowisko I sekretarza *PZPR* w mieście stołecznym Warszawa. Był posłem do parlamentu w latach 1952-1980, natomiast w latach 1956-1968 pełnił znów funkcję sekretarza w *KC PZPR*. W okresie 1961-1983, jako urzędujący sekretarz partii, pozostawał jednocześnie aktywnym członkiem prezydium ogólnopolskiego komitetu *Frontu Jedności Narodu* (FJN). W okresie lat 1968-1972, był też członkiem *Rady Państwa*. Od roku 1983 był aktywnym członkiem Krajowej Rady *Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*.

Minister oświaty od 7 lipca 1950 – 4 sierpnia 1956 r.; Naczelnym zadaniem realizowanym za czasów jego władzy ministerialnej, był obowiązek objęcia kształceniem ogólnym wszystkich dzieci w wieku szkolnym w zakresie *szkoły podstawowej*. Wydana w roku szkolnym 1953-1954 „*Instrukcja szkolna*” określała w jaki sposób przekształcać szkoły podstawowe niepełne na pełne, a nauczaniem w szkołach pełnych objąć (w roku 1955) 87 % ogólnej liczby uczniów. Tym samym, następstwem podjętych decyzji było „łączenie szkół” względem odległości zamieszkania dzieci klas I-IV do 3 km, klas V-VII do 4 km Obowiązkiem stało się w kraju *szkolnictwo powszechne* 7

klasowe z zakazem zwolnień, nawet pomimo promowania, jeżeli dziecko nie ukończyło szkoły podstawowej. W tym okresie przeważał również nacisk – *treści ideologicznych*. W roku szkolnym 1952-1953 tenże minister wprowadził do obowiązkowej nauki szkolnej nowy przedmiot – „*wiedza o konstytucji*”, w miejsce proponowanego wcześniej dla eksperymentalnej klasy VIII przedmiotu „*nauka o społeczeństwie*”, oraz - „*nauka o Polsce i świecie współczesnym*”. Szkolnictwo tego okresu odczuwało bardzo poważne przeciążenie encyklopedyzmem (owocowały „*przeładowane*” wiedzą merytoryczną podręczniki, jak i programy nauczania – tworzone w większości przez – grono ideologicznych propagatorów kadr prokomunistycznych lub wyraźnie komunistycznych autorytetów akademickich, ze zmniejszoną liczbą godzin realizowanych zarówno w *szkole podstawowej*, jak i *liceum ogólnokształcącym*. Preferowany był wówczas bardzo mocno i bardzo wyraźnie tzw. „*model szkoły socjalistycznej*”, ze szczególnym wskazaniem na model kształcenia politechnicznego. W roku 1952, wprowadził *egzamin ukończenia* jako zakończenie szkoły podstawowej. Co było wówczas zupełnym „*novum*” jak na owe czasy. W rok szkolnym 1953-1954 w związku z nagłym wzrostem liczby uczniów, wprowadził do *szkolnictwa podstawowego* pracę szkół na dwie zmiany. Nabór do szkół był o tyle masowy, że całą tzw. *obsługę socjalną szkół*, przejmowało państwo, a co za tym idzie, uczeń zupełnie *bezpłatnie otrzymywał ubranie, wyżywienie, miejsce w internacie*. W marcu w roku 1956 ówczesne Ministerstwo Oświaty wydało oczekiwany od dawna dekret „*O obowiązku szkolnym*”. Dekret regulował w sposób jednoznaczny długość trwania obowiązku nauki do ukończenia klasy 7, bądź równoznacznego ukończenia w roku szkolnym 16 roku życia. Wykładnia tego aktu prawnego, wymuszała w placówkach administracji publicznej, obowiązek ewidencji całej populacji dzieci i młodzieży w konieczności egzekwowania „*obowiązku szkolnego*” w rejonie danej placówki.

Witold Jarosiński zmarł w nieznanych bliżej okolicznościach z dnia 5 grudnia 1993 roku i spoczął w Warszawie.

- **Baranowski Feliks** (1915 – 1992); posiadał wykształcenie średnie; działacz polityczny, państwowy i związkowy. Urodził się 28 maja 1915 roku;

Od roku 1936 był związany z *Polską Partią Socjalistyczną* (PPS). W okresie okupacji hitlerowskiej, zaangażowany w czynną konspiracyjną działalność *Robotniczej Partii Polskich Socjalistów*. Po zakończeniu działań wojennych był czynnym członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) od roku 1948. W okresie od grudnia roku 1948 do czerwca roku 1964 pozostawał

członkiem władz *Komitetu Centralnego PZPR*. Od stycznia 1949 roku do marca 1950 roku, sprawował stanowisko Podsekretarza Stanu w *Ministerstwie Administracji Publicznej*, a następnie na etacie I sekretarza *KW PZPR* w Poznaniu (02.1950 r. – 08.1951 r.), a potem w Bydgoszczy (08.1951 – 09.1952 r., a także 12.1956 – 09.1958 roku). Był także posłem do parlamentu i *Krajowej Rady Narodowej* w latach 1945-1961. Piastował również stanowisko ministra *gospodarki komunalnej* w latach 1952-1956 i *ambasadora PRL* w Berlinie w latach 1961–1969.

Minister oświaty od 11 września 1956 do 13 listopada 1956 r.; w okresie władzy Bolesława Bieruta oraz Józefa Cyrankiewicza. Kontynuował linię swojego poprzednika, pozostając wierny tak partyjnym, jak i ideologicznym ideałom.

Zmarł w nieznanymi bliżej okolicznościach w dniu 21 czerwca 1992 roku.

- **Bieńkowski Władysław** (1906 – 1991); działacz polityczny i publicysta, a także socjolog i filozof. Urodził się 17 marca roku 1906 w mieście Łodzi,

Po ukończeniu edukacji elementarnej i zdobyciu świadectwa dojrzałości, dalsze kroki skierował na *Uniwersytet Warszawski*. Od roku 1928 na stałe zamieszkał w stolicy. Już w okresie szkoły średniej i studiów, w latach 1930-1936, był członkiem *Organizacji Młodzieży Socjalistycznej „Życie”*, skąd przeszedł następnie do *Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej* (KZMP). W okresie trwania okupacji hitlerowskiej należał do konspiracyjnych redakcji *„Trybuna Wolności”* oraz *„Głos Warszawy”*. Najprawdopodobniej wtedy też używał pseudonimów: *Nartowski* oraz *Kwiek*. W latach 1939-1941, wykonywał pracę nauczyciela we Lwowie. Głęboko wtedy angażował się także w ruch konspiracyjny, współpracując z redakcją czasopisma *„Czerwony Sztandar”*. Od roku 1942, był aktywnym członkiem *Polskiej Partii Robotniczej* (PPR). Od tego czasu umacniał w środowisku ideologię komunistyczną i socjalistyczną. W roku 1943, był jednym z członków współzałożycieli *Krajowej Rady Narodowej* (KRN). Poseł do parlamentu i *KRN* w latach 1943-1952, jak i 1957-1969. Piastował etat kierownika *Wydziału Propagandy KC PPR* lat 1946-1947. W latach 1945-1948 pozostawał aktywnym członkiem *KC PZPR*. Z końcem roku 1948 do listopada 1956 roku powierzono mu pełnienie stanowiska dyrektora *Biblioteki Narodowej*. Po opuszczeniu pełnił stanowisko ministra edukacji, z początkiem lat 60 XX wieku, zaczął dostrzegać pilną potrzebę zasadniczych zmian i reform budowanego realnego socjalizmu. Początkowo jeszcze wybrano go zastępcą przewodniczącego *Państwowej Rady Ochrony Przyrody*. Jednakże około maja roku 1970, za coraz „głośniejszą różnicę

zdań” wobec partyjnych towarzyszy, jak i linii partii, został wykluczony z jej szeregów. Autor wielu opracowań, artykułów i publikacji zwartych, coraz częściej wydawanych w późniejszym okresie w prasie emigracyjnej poza granicami kraju, m.in.: *Nauka o Polsce współczesnej* (1948); *Otwórzmy okna na wieś* (1956); *Drogi przebudowy oświaty w Polsce* (1957); *Motory i hamulce socjalizmu* (Paryż 1969); *Socjologia klęski. Dramat gomulłkowskiego czternastolecia* (1971); *Theory and Reality – The Development of Social Systems* (Londyn 1981); *Zrozumieć społeczeństwo* (1988). Od roku 1976 stał się stałym współpracownikiem Komitetu Obrony Robotników (KOR), jak i aktywnym członkiem Towarzystwa Kursów Naukowych.

Wiceminister oświaty w latach 1945-1947; minister oświaty od 13 listopada 1956 do 27 października 1959 r.; realizował wprowadzoną jeszcze za swojego poprzednika ustawę z dnia 10.09.1956 r. – „*O przejęciu szkolnictwa zawodowego przez Ministra Oświaty*”. Szkolnictwo poprzednio podległe było *Centralnemu Urzędowi Szkolenia Zawodowego*. Gdzie był jednym ze współautorów zatwierdzonej do wykonania od roku 1958 ustawy – „*O nauce zawodu, przyuczaniu do określonej pracy i warunkach zatrudniania młodocianych w zakładach pracy o wstępnym stażu pracy*”. Ustawa regulowała czas nauki, w zależności od zawodu, która trwała 2-4 lat i obowiązkowo kończyła się *egzaminem*. Przy tym wszystkim, instytucja zatrudniająca od tej pory młodocianych, brała pełną odpowiedzialność za dopilnowanie obowiązku ich doksztalcania się. Inwencją ministerstwa było również wprowadzenie 2 letnich szkół *przysposabiających zawodowo* (głównie preferowano w nich *kierunek rolniczy*) dla nie uczącej się młodzieży, jak również dla kończących *szkołę podstawową* bez perspektyw dalszej nauki. Skutkiem podjętych zabiegów, od kwietnia roku 1959 zaczął również obowiązywać nowy – „*Program nauczania*” dla *szkół podstawowych*. Był jedną z osób ustalających tzw. „*Minimum wyników nauczania*” w danym przedmiocie, jak i priorytetów w zadaniach kształcących, a zarazem wychowawczych, w odniesieniu do nauczanego przedmiotu. Dawało to nauczycielom pewnego rodzaju swobodę w doborze metod, jak i treści nauczania, a tym samym zwiększało samodzielność uczniów w prezentacji nauczanego materiału. Zrezygnował w pracy w ministerstwie, skutkiem politycznej negacji nauki religii w szkołach.

Władysław Bieńkowski zmarł w nieznanych bliżej okolicznościach z dnia 15 kwietnia 1991 roku w Warszawie gdzie został pochowany.

- prof. **Tułodziecki Waclaw** (1904 – 1985); nauczyciel; pedagog; działacz państwowy, polityczny i społeczny; wykładowca akademicki; dyrektor Instytutu

Głuchoniemych w Warszawie. Urodził się 13 sierpnia 1904 roku w miejscowości Skępe na *Ziemi Dobrzyńskiej* (pogranicze obecnego regionu Kujaw i Mazowsza).

Po ukończeniu szkoły powszechnej, dalsze kształcenie podjął w *Seminarium Nauczycielskim* w pobliskim Wymyślinie (obecnie cz. miejscowości Skępe). Po jego ukończeniu i zdobyciu uprawnień podjął pracę jako nauczyciel w miejscowości Grąbiec w okolicach Sierpca na Mazowszu. W roku 1928 został absolwentem *Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej* w Warszawie.

Działacz *Polskiej Partii Socjalistycznej* (PPS) od roku 1922 – z dniem 30.09.1948 r. został usunięty z szeregów tej partii skutkiem przejścia do obozu komunistycznego. Pełnił stanowisko Sekretarza Generalnego *Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci* w latach 1932-1938. W okresie II wojny światowej, członek kierownictwa *Tajnej Organizacji Nauczycielskiej* (TON). W latach 1948-1955 pełnił stanowisko dyrektora *Instytutu Głuchoniemych* w Warszawie. Od roku 1956 pozostawał członkiem *Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (PZPR). W okresie lat 1956-1957 pełnił stanowisko dyrektora *Studium Zaocznego Nauczycieli Pedagogiki Specjalnej*. Od stycznia 1957 roku do listopada 1959 roku, był sekretarzem *Centralnej Rady Związków Zawodowych* (CRZZ) oraz wiceprezesem *Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego* (ZG ZNP). Poseł do parlamentu lat 1957-1965, a także lat 1969-1972. W pierwszym z podawanych okresów piastował stanowisko Przewodniczącego *Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci* – ZG TPD.

Minister polskiej oświaty od 27 października 1959 r. do 11 listopada 1966 r.: pozostawał również jednym ze współtwórców i realizatorów nowej ustawy oświatowej – „*O rozwoju systemu oświaty i wychowania*”, która zaczęła obowiązywać na szczeblu kraju od roku 1961, po uzyskaniu pełnej akceptacji parlamentarnej. W swoim głównym nurcie, określała szkolnictwo od tej pory jako *świeckie*; wprowadzała system 8 klas *kształcenia podstawowego*, określała również zasady zmienionego obowiązku szkolnego nakładając obowiązek uczęszczania do szkoły od 7 lat, aż do ukończenia *kształcenia podstawowego*, nie dłużej jednak niż ukończenia w danym roku szkolnym 17 roku życia. Ponadto po raz pierwszy wprowadzała określenie, że nie tylko szkoła odpowiada za wychowanie – ale także wszystkie inne instytucje i zakłady pracy wychowania pozaszkolnego. Ministerstwo proponowało w tym czasie również utrzymanie „*Liceum Pedagogicznego*” (5 letniego na podbudowie *szkoły podstawowej*), jak również – *studiów nauczycielskich*, na podbudowie szkoły średniej (licea pedagogiczne od 1957 do 1970) jako „szybką i skuteczną” formę pozyskiwania wykwalifikowanej kadry

pedagogicznej do pracy w edukacji. Trudną i złożoną sytuację zaplecza socjalno-bytowego społeczeństwa polskiego końca lat 50-tych w kraju – a w tym, m.in. szkolnictwa w roku 1958, zainspirowało *ministerstwo* do rozwiązania szeroko rozumianą akcją społeczną i apelem naczelných władz partyjnych – „1000 szkół z okazji 1000-lecia państwa polskiego” w efekcie tego apelu na terenie Polski wybudowano wówczas: 1107 *szkół podstawowych*, 28 *liceum ogólnokształcących*, 56 *szkół zawodowych* i 6 *szkół Specjalnych*. Kluczowym działaniem ministerstwa było stworzenie właściwej płaszczyzny pod *wychowanie ideologiczne* oraz w *naukowo-materialistycznym nastawieniu na odbiór świata*. Koncepcje te zostały wsparte rozszerzeniem programów w zakresie problematyki współczesnego życia kraju, Europy i świata, a także szeroko rozumianym rozwojem wiedzy nauk ścisłych: *matematyki, geografii i przyrody*. Uwzględniony został również psychofizyczny rozwój dziecka oraz zaaplikowano tzw. „*nauczanie początkowe*” (*propedeutyczne*) na poziomie klas I-IV, oraz „*nauczanie systematyczne*” – na poziomie klas V-VIII, wprowadzając w dwóch ostatnich klasach szkoły podstawowej tzw. „*wychowanie obywatelskie*”. Te poczynania nie obeszły się oczywiście bez reakcji społeczeństwa; to ono bowiem i jego wola narzuciły tzw. „*zajęcia fakultatywne*” w wymiarze 120 godzin rocznie dla „klas maturalnych” w *Liceum Ogólnokształcącym*. Taka „siatka podziału godzin”, wymuszała tym samym dodatkowo w realizacji skomasowanie zajęć w 5 grupach przedmiotowych, podzielonych na - *edukację humanistyczną, edukację językową, edukację chemiczno-biologiczną, edukację geograficzno-ekonomiczną* oraz *edukację matematyczno-fizyczną*.

Profesor Waław Tułoziecki zmarł w nieznaných bliżej okolicznościach w dniu 24 października 1985 r. w Warszawie, zostawił żonę Irenę. Miejsce wiecznego spoczynku znalazł w Alei Zasłużonych na Powązkach w Warszawie.

- prof. **Jabłoński Henryk** (1909 – 2003); historyk; polityk, publicysta, generał brygady, komunistyczny działacz społeczny i polityczny; wykładowca akademicki. Urodził się 27 grudnia 1909 roku we wsi Stary Waliszew w okolicach Łowicza.

Członek *Polskiej Partii Socjalistycznej* (PPS) od roku 1931. W roku 1934 uzyskał stopień – *doktora nauk historycznych*. W czasie II wojny światowej żołnierz *Polskich Sił Zbrojnych* na Zachodzie – walczył jako *podchorąży rez.* m.in. pod Narvikiem, a następnie w Wojsku Polskim we Francji, oraz we francuskim *Ruchu Oporu* (10.1988 r. w uznaniu tych zasług, uzyskał stopień – *generała brygady* w stanie spoczynku). Do kraju z emigracji powrócił w

roku 1945. Nauczycielem akademickim został w roku 1947 jako profesor nadzwyczajny *Wojskowej Akademii Politycznej* w Warszawie. Od 1948 roku był także wykładowcą *Uniwersytetu Warszawskiego* (posiadał wówczas stopień *dr habilitowanego*; stopień *prof. zwyczajnego* otrzymał dopiero w roku 1950), należał już wówczas Zrzeszenia Historyków. Zwolennik połączenia PPS z *Polską Partią Robotniczą* (PPR). Od roku 1952 pozostawał czynnym członkiem *Polskiej Akademii Nauk* (odpowiednik przedwojennej *Polskiej Akademii Umiejętności – PAU*; wiceprezes w latach 1966-1971), jak również wielu uczelni zagranicznych. Poseł do parlamentu lat 1945-1989. Aktywny członek partii i jej zamierzeń w latach 1948-1981. Z polecenia partii, ale i za jego formalnym akceptacją usunięto buntujących się studentów w roku 1968 z Uniwersytetu Warszawskiego (m.in. Adama Michnika). Ponadto w latach 1971-1980, aktywny członek *Biura Politycznego KC PZPR*. Przewodniczący *Rady Państwa* od marca 1972 do listopada 1985, a także przewodniczący Ogólnopolskiego Komitetu *Frontu Jedności Narodu* (FJN) w latach 1976-1983. Przewodniczący Komisji Nadzwyczajnej forsujący projekt zmiany Konstytucji w latach 1975-1976, w celu umieszczenia w niej zapisu o przewodniej roli PZPR w państwie, jak i wiecznym sojuszu Polski z *Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich* (ZSRR). Człowiek, który aprobował fakt „stanu wojennego” w kraju, poprzez przynależność do Państwowej Rady Ocalenia Narodowego (PRON). Również przewodniczący *Rady Naczelnej Związku Bojowników o Wolność i Demokrację* (ZBOWID) w latach 1983-1990, przyjaciel Rady Głównej Harcerstwa Polskiego. Do grona jego wybitnych uczniów należeli m.in.: Andrzej Paczkowski, Andrzej Garlicki, Jerzy Wojciech Borejsza, Bronisław Radlak, Szymon Rudnicki, Jan Tomicki, Janina Żurawicka, Barbara Ratyńska-Złotowska.

Autor licznych rozpraw naukowych i prac zwartych, artykułów i recenzji – m.in.: *Aleksander Waszkowski ostatni naczelnik miasta Warszawy w powstaniu 1863-1864* (1937); *Opinia, parlament. prasa. Wstęp do badań opinii publicznej w epoce rozkwitu kapitalizmu* (1947); *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w czasie wojny 1914-1918* (1958); *Narodziny II RP 1918-1919* (1962); posiadał także honorowy tytuł: *doctor honoris causa: Uniwersytetu Moskiewskiego, Uniwersytetu w Budapeszcie, Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu* (wszystkie nadane w roku 1972); *Uniwersytetu Łódzkiego oraz Uniwersytetu Warszawskiego* (oba nadane w roku 1975) oraz *Uniwersytetu Jagiellońskiego* – z roku 1980; Był żonaty z Jadwigą zd. Wierzbicka, z którą miał dwoje dzieci: syna Krzysztofa i córkę Elżbietę.

Długoletni pracownik ministerstwa oświaty (w okresie 1947-1953 pełnił funkcję wiceministra, od 14 grudnia 1965 r. do 11 listopada 1966 minister

szkolnictwa wyższego); minister oświaty i jednocześnie szkolnictwa wyższego od 11 listopada 1966 do 28 marca 1972. Dojrzałość decyzji ministra w dziedzinie oświaty skonkretyzowała się m.in. tym, że od roku 1966 wstrzymana została rekrutacja do *Liceum Pedagogicznego*, a nauczycieli można było kształcić od tej pory tylko i wyłącznie na uczelniach wyższych, gdzie utworzono *specjalność nauczycielską*. W roku 1969 przepisy w tej sprawie uległy złagodzeniu i zaczęły funkcjonować także 4 letnie *Wyższe Szkoły Nauczycielskie* (na podbudowie ukończonej szkoły średniej i matury). Także w tym roku (1969), ogłoszony został jednolity tekst ustawy „*O szkołach wyższych*”. Gdzie w sposób jednoznaczny zostało określone ujednoczenie uczelni wyższych, w których wyraźnie zaznaczał się brak podziału na „szkoły zawodowe”, jak i „szkoły akademickie”. Wyznaczano jednocześnie, jako pomocny w pracy ministerstwa organ opiniotwórczy i doradczy tzw. *Radę Główną* – w skład której wchodziłi pracownicy naukowcy (ze stopniem – *profesora*, najniższej jednak – ...*docenta*), jako reprezentanci danej uczelni, będący jednocześnie przedstawicielami głównych kierunków kształcenia przyjętych w danej uczelni. Z początkiem roku akademickiego 1970-1971 zaczął również funkcjonować na wszystkich polskich uczelniach tzw. *System Instytutów*. Powyższe decyzje spowodowały, że w rozpoczynającym się równoległym nowym roku szkolnym 1970/1971 – od etapu kształcenia *szkół średnich* w dół, po raz pierwszy został system wprowadzany system *profilowania* już od etapu *Liceum Ogólnokształcącego*. Od roku 1970 uległ zmianie również formalny zapis prawny dotyczący formy ukończenia tzw. *szkoły średniej*. W myśl obowiązujących do tej pory przepisów „*matura*”, stanowiła klucz do przyjęcia na wszystkie kierunki studiów zarówno stacjonarnych, jak i prowadzonych w innym systemie. Od tego momentu również, uczeń mógł uzyskać tzw. „*świadectwo ukończenia*” każdej szkoły średniej, bez konieczności zdawania *egzaminu maturalnego* i mógł na tej podstawie, podejmować dalszą naukę we wszystkich *szkołach zawodowych*, wspierających się podbudową *liceum*. Nie mógł natomiast ubiegać się o przyjęcie na studia wyższe, kończące się specjalistycznym egzaminem, pracą i jej obroną, a w rezultacie nadaniem tytułu *magistra*.

Profesor Henryk Jabłoński zmarł z początkiem roku 2003, w dniu 27 stycznia w Warszawie, gdzie został pochowany w Alei Zasłużonych na cmentarzu powązkowskim. Pozostawił żonę Jadwigę zd. Wierzbicka oraz dwoje dzieci: córkę Elżbietę i syna Krzysztofa.

- prof. **Kuberski Jerzy** (1930 – 2007); pedagog; działacz młodzieżowy; wykładowca akademicki; polityk oraz dyplomata. Urodził się 22 marca 1930 roku w miejscowości Paschalin w rejonie Warszawy w rodzinie chłopskiej.

Od roku 1946 był związany z czynnym ruchem młodzieżowym jako członek początkowo *Związku Walki Młodych* (ZWM), a następnie *Związku Młodzieży Polskiej* (ZMP). Aktywny członek *Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (PZPR) od roku 1950. Dopiero w okresie powojennym ukończył szkołę średnią w Warszawie i zatrudnił się w szkolnictwie. Jednocześnie podjął dalszą edukację własną w miejscowej *Wyższej Szkole Pedagogicznej* (ukończył ją w roku 1954) ze specjalnością nauczycielską. Pełnił także w tym czasie funkcję *prezesa Akademickiego Związku Sportowego* (AZS). Następnie w roku 1960 ukończył studia na *Wydziale Pedagogiki* Uniwersytetu Warszawskiego. W konsekwencji podjął wówczas pracę w *szkolnictwie zawodowym* i miejscowym *Liceum Pedagogicznym*, uzyskując tytuł – *magistra biologii*. Przez pewien okres pozostawał również pracownikiem miejscowego *Kuratorium Oświaty* (rok 1964). W okresie 1965-1970 pełnił stanowisko *Kuratora* Okręgu szkolnego dla miasta stołecznego Warszawy. Od roku 1974 pełnił funkcję aktywnego członka zarządu głównego – *Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*. W roku 1978 uzyskał stopień naukowy – *doktora*; a w roku 1980 – *profesora*. Następnie nauczyciel akademicki, pedagog – *profesor Uniwersytetu Warszawskiego*. W latach 1971-1981 zaistniał wśród władz *Komitetu Centralnego PZPR*. Pełnił również stanowisko ministra *Urzędu do Spraw Wyznań* w latach 1980-1982. Był też kierownikiem zespołu kontaktów roboczych z Watykanem za okres czerwiec 1982 do lipca 1989 roku, w wyniku czego został mianowany ambasadorem PRL w Watykanie na czas od sierpnia 1989 do marca roku 1990. W okresie 1991-2007 pełnił stanowisko rektora *Wyższej Szkoły Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki* w Warszawie. Był także wieloletnim przewodniczącym Międzynarodowego Stowarzyszenia im. Janusza Korczaka.

Minister oświaty i wychowania od 29 marca 1972 do 8 lutego 1979 r. (nastąpiła zmiana nazwy ministerstwa); z początkiem jego władzy, jako eksperyment na skalę kraju powołano 12 tzw. *gminnych szkół zbiorczych* (ale już w roku 1973 – 723, a w roku 1974 – dalsze 500), dzięki czemu bez koniecznego przyzwolenia parlamentarnego, ponad 50 % ówczesnych dzieci i młodzieży z rodzimej wsi polskiej uczęszczało do tzw. „szkół zbiorczych”. Etap *szkolnictwa podstawowego* otrzymał również ujednolicony obowiązek

realizowania określonego *systemu wychowawczego* (został opracowany na specjalne zlecenie partii przez pedagoga i psychologa społecznego, zwolennika socjalizmu profesora Heliodora Muszyńskiego i jego 17 krotne wydanie „*Program wychowania socjalistycznego*”). Wynikiem wypracowanych uzgodnień na szczeblu ministerstwa i kompromisów, weszła w życie z dniem 27.04.1972 r., tzw. „*Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela*” obowiązująca *Pedagogów* wszystkich etapów kształcenia. Był to wynik prawnej decyzji parlamentarnej, w następstwie której, rząd wprowadził uzgodnienia finansowe główne: znaczna wówczas podwyżka uposażenia zasadniczego nauczyciela z całkowitym zwolnieniem jej od podatku. Konsekwencją, była za to dowolność władzy w rozmieszczaniu nauczycieli w terenie (najbardziej „sprawdzało się” to przy obsadzaniu odległych szkół na głębokiej prowincji). Ponadto na nauczycielach ciążył od tego momentu obowiązek stałego „doksztalcania się” i „doskonalenia”. Dalszą wynikającą z tego konsekwencją, było zobowiązanie „nauczycieli akademickich” do stałego nadzorowania, a czasami wręcz prowadzenia specjalnych *Punktów Konsultacyjnych dla nauczycieli*. Uczelniom narzucono wtedy także obowiązek prowadzenia *Studiów Podyplomowych* na różnych kierunkach i w różnych specjalnościach. Wszyscy pretendujący do zawodu *nauczyciela*, musieli od tego momentu bezwarunkowo posiadać studia wyższe. Oznaką stałej postępującej stabilizacji w tym zawodzie, miało być wprowadzenie tzw. „*Aktu Mianowania*” udzielał go *Kurator Oświaty* po okresie co najmniej 2 latach nieprzerwanej pracy w zawodzie, potwierdzonej uzyskaniem, na jego wyraźny wniosek, co najmniej – oceny „dobrej” od dyrektora własnej placówki oświatowej, w której pozostawał nauczyciel zatrudniony.

Profesor Jerzy Kuberski zmarł w nieznanych bliżej okolicznościach z dniem 20 września 2007 roku w Warszawie, gdzie znajduje się miejsce jego wiecznego spoczynku pochowany na Cmentarzu Leśnym w Laskach.

- **Tejchma Józef** (ur. 1927); historyk, publicysta, krytyk sztuki i literatury; działacz państwowy i polityczny. Urodził się 14 lipca 1927 roku w miejscowości Markowa w okolicach Łańcuta.

Członek *Związku Młodzieży „Wici”* w latach 1945-1948. W okresie lat 1948-1956 działacz *Związku Młodzieży Polskiej* (ZMP - wśród działaczy instruktorów Zarządu Głównego). W latach 1951-1954 pełnomocnik *Zarządu Głównego ZMP* przy budowie Nowej Huty. W roku 1957 był jednym ze współtworzących powstanie organizacji *Związku Młodzieży Wiejskiej* (ZMW - przewodniczący tej organizacji w okresie 1957-1963). W 1958 roku, jako jeden z zasłużonych działaczy państwowych i politycznych dla partii

ukończył *Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym PZPR* w Warszawie. Pełnił też funkcję posła do polskiego parlamentu w latach 1958-1980. Piastował etat kierownika Wydziału Rolnictwa *KC PZPR* w latach 1963-1964, jak również sekretarza partii w latach 1964-1972. Następnie był członkiem *Biura Politycznego KC PZPR* w latach 1980-1982. Wicepremier rządu na przestrzeni od 29.03.1972 do 8.02.1979, oraz minister kultury i sztuki lat od 16.02.1974 do 26.01.1978 a także: od 8.10.1980 do 9.10.1982. W latach 1983-1984 pozostawał konsultantem *Ministerstwa Spraw Zagranicznych*. Pełnił też rolę ambasadora PRL w Bernie w 1980 r. i w Atenach 1984-1988 oraz na Cyprze.

Minister oświaty i wychowania od 8 lutego 1979 do 2 kwietnia 1980 r.; okres jego administrowania resortem oświaty, to przede wszystkim nakaz bieżącej lustracji w problematyce wyposażenia szkół, a także tzw. „doposażenie” najbardziej zaniedbanych, a przy tym skrajnie najuboższych placówek oświatowych (głównie usytuowanych w źle administrowanych regionach kraju). Staraniem ministra powstał 3-letni plan pełnego wyposażenia klas etapu *nauczania początkowego*. Taki stan, siłą rzeczy napędził produkcyjną koniunkturę dla przemysłu lekkiego, pracującego w dziedzinie „pomocy szkolnych”. Nawet w tzw. „Wiejskich Domach Towarowych” uruchomiono wówczas specjalne stoiska z artykułami asortymentu szkolnego. Niestety nie wszystko udało się zabezpieczyć w tym okresie pojawiły się już „odczuwalne” trudności z nabyciem np. kredy do tablicy, jak i dzienników szkolnych, spowodowane niewłaściwą gospodarką surowców wtórnych, głównie brakiem tektury.

- prof. **Kruszewski Krzysztof** (1939 – 2015); pedagog; wykładowca akademicki; urodzony 30 marca 1939 roku w Warszawie w rodzinie inteligenckiej: Ojciec – Włodzimierz, matka – Simona;

Po ukończeniu szkoły elementarnej i pozytywnym egzaminie maturalnym, kontynuował dalszą edukację w murach Uniwersytetu Warszawskiego. Studiował na Wydziale Pedagogiki. Początkowo aktywny działacz i członek Związku Młodzieży Polskiej, a w latach 1957-1962 bardzo aktywny członek Związku Młodzieży Socjalistycznej. Studia ukończył w roku 1962 i pozostał na uczelni jako pracownik naukowy oraz nauczyciel akademicki. W szeregu partii – PZPR wstąpił w kwietniu roku 1963. W okresie lat 1972-1973, pełnił funkcję sekretarza partyjnego w Komitecie Uczelnianym na Uniwersytecie Warszawskim. W roku 1977 przynależał już do Komitetu Centralnego tejże partii. Zajmował się wówczas kierowaniem sektora Studiów i Analiz, umiejscowionym w Wydziale pracy Ideowo-Wychowawczej. Jednocześnie,

aż do roku 1980 pełnił też stanowisko sekretarza w warszawskim Miejskim Komitecie partii. Od roku 1979 *profesor zwyczajny nauk humanistycznych* (właśnie w specjalności – pedagogika) *Uniwersytetu Warszawskiego* oraz *Wojskowej Akademii Politycznej* (WAP). W latach 1978-1981 zarzucano mu organizację i kierownictwo napadów bojówek chuligańskich zarówno na wykładowców jak i słuchaczy opozycyjnego do linii partyjnej Towarzystwa Kursów Naukowych. Autor wielu publikacji, m.in.: *Zrozumieć szkołę* (1968); *Zmiana i wiadomość. Perspektywa dydaktyki ogólnej* (1987); *Kształcenie w szkole wyższej. Podręcznik umiejętności dydaktycznych* (1988); oraz *Sztuka nauczania* (1991). Wiadomo, że od roku 1995 był również profesorem Wyższej Szkoły Pedagogicznej ZNP w Warszawie.

Minister oświaty i wychowania od 3 kwietnia 1980 do 12 lutego 1981 r.; okres sprawowania przez niego władzy ministerialnej, lansował pogląd promowania tzw. „*dziesięciolatkę*” (typ szkoły upowszechniony szeroko w systemie sowieckim), spotkał się jednak z ostrą krytyką społeczną. Podkreślano natenczas konieczność realizacji „reformy strukturalnej” całego ówczesnego krajowego szkolnictwa, jednakże przy zapewnieniu optymalnego minimum warunków pracy wszystkim szkołom – zarówno wsi, jak i miast. Następnym nabrzmiałym ówczesnie problemem oświatowym do rozwiązania dla okresu jego władzy, było możliwie pełne i szybkie rozpracowanie potrzeby tzw. „*oceny nauczyciela*” (głównie pod kątem formy i sposobu jej realizacji). Osobistą ambicją tego ministra, było umocnienie istniejących już – *zbiornych szkół gminnych* (zarówno pod względem struktury finansowej, jak i systemu organizacyjnego). Jednym z osobistych dążeń, a także zespołu ministerialnego którym wtedy kierował, była projekcja oddania w każdym następującym od tej pory nowym *roku szkolnym* – przynajmniej dwóch *szkół zbiornych* na terenie każdego istniejącego wówczas województwa państwa polskiego. Zakładał przy tym, że motorem napędowym takiego postrzegania będzie rozwijający się sektor tzw. *mieszkalnictwa spółdzielczego*, wydatnie wsparty siecią prężnie rozwijających się lokalnych zakładów i instytucji.

Zmarł profesor Krzysztof Kruszewski w tragicznych okolicznościach z dniem 14 lipca roku 2015 w Warszawie. Najprawdopodobniej zastrzelił najpierw cierpiącą na nieuleczalną chorobę żonę, a następnie sam siebie, (wraz z żoną był zwolennikiem eutanazji). Miał syna Krzysztofa.

- prof. **Faron Bolesław** (ur. 1937); historyk literatury polskiej; krytyk literacki; wykładowca akademicki; działacz społeczny. Urodził się 17 lutego 1937 roku w Czarnym Potoku w województwie Nowy Sącz, w rodzinie chłopskiej;

Po ukończeniu kształcenia elementarnego, dalszą naukę kontynuował w murach I Liceum Ogólnokształcącego w Nowym Sączu. Egzamin dojrzałości uzyskał z oceną pozytywną w roku 1954. Następnie swoje kroki skierował ku Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, którą ukończył w roku 1958. Był członkiem partii PZPR, którym został jeszcze w trakcie studiów w roku 1956. Po ukończeniu studiów, podjął pracę jako nauczyciel języka polskiego. Pracował między innymi jako nauczyciel *Zasadniczej Szkoły Zawodowej* w Nowej Hucie, a także w II *Liceum Ogólnokształcącego im. J.Sobieskiego* w Krakowie. Był wówczas już również asystentem krakowskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP), oraz pracownikiem wypożyczalni biblioteki akademickiej. W roku 1966 obronił tytuł *doktora nauk humanistycznych* za dysertację: *Twórczość Zbigniewa Uniłowskiego na tle prozy drugiego dziesięciolecia międzywojennego*. W okresie od 1971 do 1975 został prorektorem WSP w Krakowie. Od roku 1975 był też przewodniczącym Komisji Historyczno-Literackiej Oddziału Polskiej Akademii Nauk (PAN) w Krakowie. W tym też czasie za pracę: *Stefan Kołaczkowski jako krytyk i historyk literatury* uzyskał tytuł *doktora habilitowanego*. W latach 1975-1981 pełnił stanowisko rektora w tej Uczelni. W 1978 roku uzyskał tytuł *profesora nauk humanistycznych*. W roku 1981 uzyskał mandat zastępcy członka partii w Komitecie Centralnym PZPR. Z mianowania partii, w latach 1983-1986 wybrany został do Narodowej Rady Kultury. Odbywał liczne staże zagraniczne, m.in.: na uniwersytetach w Moskwie i Leningradzie (1968); w Austriackim Instytucie ds. Europy Wschodniej w Wiedniu i Salzburgu (1992). W latach 1986-1990 pełnił stanowisko dyrektora *Instytutu Kultury Polskiej* w Wiedniu, gdzie odbywał liczne staże zagraniczne, Był również stypendystą programu *TEMPUS* (1994) w państwach: Niemcy – Trier, Belgia – Leuven i Bruksela, Francja – Nancy. Od roku 2000 był dyrektorem Instytutu Filologii Polskiej w Akademii Pedagogicznej w Krakowie. Założył i był dyrektorem krakowskiego „Wydawnictwa Edukacyjnego”. Bliski współpracownik wielu czasopism traktujących krytykę literacką okresu dwudziestolecia międzywojennego, ale też i współczesnej, m.in. „*Przegląd Humanistyczny*”, „*Ruch Literacki*”, „*Ojczyzna - Polszczyzna*”, „*Odra*”. „*Życie Literackie*”. Jest także członkiem rady programowej Akademii Jakości Życia przy Małopolskiej Wyższej Szkole Zawodowej również w Krakowie. Członek i bliski współpracownik redakcyjny „*Rocznika Sądeckiego*”.

Autor ponad 400 opracowań i szeregu licznych publikacji z zakresu prozy i krytyki XX wieku, m.in.: *Zbigniew Uniłowski* (1969); *Stefan Piątek* (1971); *Prozaicy dwudziestolecia międzywojennego* (1972); *Stefan Kołaczkowski jako krytyk i historyk literatury* (1976); *Oświatowe przekroje i zbliżenia* (1985); *Spotkania i powroty. Sylwetki i szkice o literaturze* (1995); *Władysław Orkan*

(2004); *Okruchy: Szkice o literaturze i kulturze XX wieku* (2005); *Powrót do korzeni* (2010). Promotor kilkunastu rozpraw doktorskich.

Minister oświaty i wychowania od 12 lutego 1981 do 6 listopada 1985 r.; w okresie sprawowania przez niego władzy, została wprowadzona w życie słynna „*Karta Nauczyciela*” (w roku 1982); miała na celu zastąpienie nieprzystającej do ówczesnej rzeczywistości – „*Karty Praw i Obowiązków Nauczyciela*”. Istotnym w nowym dokumencie był zapis o średniej płacy nauczyciela („... nie może być niższa od średniej płacy pracowników inżynieryjno-technicznych w gospodarce narodowej ...”); tym bardziej było to ważne, że w tym czasie Polska była ewenementem na skalę Europy ze swoim „*stanem wojennym*”. Ministerstwo stało na stanowisku, że tzw. „równego startu edukacyjnego” począwszy od najmłodszych dzieci, mogą zapewnić tylko dobrze i bardzo dobrze wyposażone placówki oświatowe. Rok szkolny 1981-1982 przywrócił kształcenie na etapie *zasadniczego szkolnictwa zawodowego*, po kilkuletniej przerwie, oraz nauczanie w nim przedmiotu *historii*. Nadchodzący wyż demograficzny wymusił również zatrudnienie dodatkowych około 20.000 nauczycieli, głównie bez koniecznego przygotowania pedagogicznego, ludzi posiadających najczęściej tylko *maturę*. W tym czasie ministerstwo opublikowało i podało do realizacji program dotyczący głównych kierunków pracy wychowawczej w szkole. W roku 1985, nastąpiło pewne zachwianie dotychczas obowiązującej stabilizacji państwa, a co za tym idzie, i nauczania, wprowadzono tzw. „*wolne soboty*” – narzucając 5 dniowy cykl pracy w przemyśle i handlu, pozostawiając tymczasowo szkołom prawo wyboru opcji tygodnia w pięcio- lub sześćo- dniowym cyklu pracy.

- dr **Michałowska-Gumowska Janina** (1945 – 2001); nauczyciel filologii polskiej; czynny działacz społeczny i polityczny. Urodzona 29 września 1945 roku w rodzinie robotniczej miasta Wilna;

Po ukończeniu szkoły podstawowej dalsze kroki skierowała do Technikum Przemysłu Spożywczego. Po jego ukończeniu, podjęła pracę w Zakładach Zbożowych. W roku 1971 ukończyła studia na *Uniwersytecie Gdańskim – filologię polską i podjęła pracę* w szkolnictwie. W 1976 roku ukończyła, również na *Uniwersytecie Gdańskim*, Studium Nauk Politycznych. W drodze wyróżnienia, uzyskała skierowanie na studia doktoranckie do *Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym PZPR*, które ukończyła w roku 1979, uzyskując tytuł *doktora nauk społecznych*. Od roku 1973, bardzo czynnie angażowała się do działalności politycznej i czynnej pracy partyjnej. Zyskała wówczas etat instruktora *Komitetu Dzielnicowego PZPR* w Gdańsku

Śródmieściu. Od 1975 roku doceniono jej aktywność i uzyskała skierowanie do pracy w *Wydziale Organizacyjnym* Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku. Na wyraźny wniosek władz partii, jak i rektora *Wyższej Szkoły Nauk Społecznych*, w roku 1982 została wybrana – sekretarzem KW PZPR w Gdańsku. Od tego też roku (1982), kierowała również *Wojewódzką Szkołą Partyjną* oraz *Ośrodkiem Informacji, Analiz i Programowania Pracy Partyjnej* na obszar Gdańska.

Minister oświaty i wychowania od 12 listopada 1985 do 24 października 1987 r.; staraniem pełnionej przez nią władzy była udana próba dokonania obiecanej waloryzacji uposażeń nauczycielskich, podjętych jeszcze za kadencji poprzedniego ministra tego resortu (ówczesny rząd potraktował ten akt jako samowolę i w ramach naprawy błędu, corocznie zmniejszano potem budżet MEN o kwotę przeznaczoną na tzw. „zwaloryzowanie płac”). W okresie piastowania przez nią urzędu, pod wielką niewiadomą stanęła również tzw. „reformy programowa” między innymi z powodu - braku właściwie opracowanych podręczników do niektórych przedmiotów, nie do końca sprecyzowane pozostawały granice nauczycielskiego *pensum*, nie przygotowania nauczycieli do wdrażania reformy również w ramach dotychczasowego systemu doskonalenia nauczycieli.

Doktor Janina Michałowska-Gumowska zmarła z dniem 14 września roku 2001 w Gdańsku, gdzie znalazła również miejsce wiecznego spoczynku na cmentarzu łostowickim.

- prof. **Bednarski Henryk** (ur. 1934); socjolog i pedagog; działacz polityczny i społeczny; wykładowca akademicki. Urodził się 22 czerwca roku 1934 w miejscowości Małkinia, w pobliżu Ostrowi Mazowieckiej, na pograniczu województw mazowieckiego i podlaskiego.

Po ukończeniu szkolnictwa elementarnego i pozytywnym zdaniu matury, dalszą naukę podjął na Wydziale Pedagogiki w *Wyższej Szkole Pedagogicznej* w Gdańsku, którą ukończył w roku 1963. Bardzo aktywny działacz polityczny – w PZPR od roku 1954. W latach 1963-1969, pełnił funkcję przewodniczącego *Zarządu Wojewódzkiego Związku Młodzieży Wiejskiej* (ZMW) w Bydgoszczy. W latach 1969-1977 był Sekretarzem Generalnym, a następnie prezesem *Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego*. Następnie w roku 1973 ukończył także – *Wyższą Szkołę Partyjną* przy *Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego* w Moskwie. Nauczyciel akademicki w latach 1973-1978 pełnił stanowisko dyrektora *Instytutu Nauk Społecznych* w *Wyższej Szkole Pedagogicznej* w Bydgoszczy (w okresie 1978-

1980 piastował tam też godność prorektora). W roku 1980 wybrany został dyrektorem *Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej* w Bydgoszczy. W okresie od listopada roku 1983 do stycznia roku 1990 jeszcze bardziej zaangażowany członek naczelnych władz partyjnych.. Od roku 1984 uzyskał tytuł *profesora nauk humanistycznych Wyższej Szkoły Pedagogicznej* w Bydgoszczy. W okresie maja roku 1986 – lipca roku 1986, został wybrany przewodniczącym *Komisji Nauki i Oświaty* w centralnych władzach partii. Natomiast w okresie lipca roku 1986 do czerwca roku 1988, pełnił już funkcję przewodniczącego *Komisji Ideologicznej KC PZPR*; w czasie od 06.1987 do 04.1991 r. był – przewodniczącym *Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaźni Polsko Radzieckiej (ZG TPPR)*. W roku 1990 wybrany członkiem *Zarządu Głównego Stowarzyszenia Współpracy Polska-Wschód*. Od roku 1993, kierował Katedrą Pedagogiki i Psychologii Wydziału o specjalności nauczycielskiej w *Wyższej Szkole Inżynierskiej* w Radomiu.

Autor około 100 rozpraw naukowych, popularno-naukowych, recenzji i opinii. Wśród jego opracowań m.in.: *Spoleczne i gospodarcze problemy wybranych środowisk wiejskich* (1983); *Rodzina wiejska w świetle aktualnych badań* (1984); *Współczesne rodziny wiejskie. Studia do syntezy* (1988). Promotor kilkunastu rozpraw doktorskich.

Minister edukacji narodowej od 24 października 1987 – 19 września 1988 r.; główne jego zamiary kierowały się ku pełnemu uspołecznieniu szkolnictwa. Przygotowywał tym samym grunt pod dokonanie reformy w oświacie. Sfinalizował opracowanie tzw. „*Kodeksu Ucznia*”, a także doprowadził do udanej próby pełnego opracowania „*Nauczycielskiego Kodeksu Etycznego*”. Ugruntował na płaszczyźnie rodzimej edukacji akcję – *Narodowy Czyn Pomocy Szkole*, do którego włączały się, poprzez ministerialną agitację, dość powszechnie różne społeczno-polityczne organizacje i towarzystwa, a także zakłady pracy w skali państwa. Stał się również inicjatorem działalności – *Spolecznego Towarzystwa Oświatowego (STO)*;

- prof. **Fisiak Jacek Izydor** (ur. 1936 – 2019); językoznawca w zakresie filologii angielskiej; działacz społeczny; wykładowca akademicki; urodzony 10 maja 1936 roku w Konstancjowie Łódzkim (z pogranicza miasta Łodzi).

Po ukończeniu szkoły powszechnej i średniej, oraz pozytywnie zdany egzaminie dojrzałości, podjął dalsze kształcenie uniwersyteckie. W roku 1959 ukończył filologię angielską na *Uniwersytecie Warszawskim*. W latach 1959-1965, pozostawał pracownikiem naukowym *Uniwersytetu Łódzkiego*. W latach 1966-1990 był czynnym działaczem PZPR. Od roku 1965 związany z

Uniwersytetem Poznańskim (doktorat uzyskał w roku 1962, a stopień – *dr hab.* w roku 1966). W latach 1969-1988, piastował stanowisko dyrektora *Instytutu Filologii Angielskiej*. Jako nauczyciel akademicki od roku 1971 *profesor nauk humanistycznych Uniwersytetu Poznańskiego im. A.Mickiewicza, gdzie pełnił* stanowisko rektora w latach 1985-1988). Uczestnik obrad Okrągłego Stołu po stronie rządowej w roku 1989. W czasach późniejszych, pracownicy UAM oraz byli studenci w Poznaniu oskarżali go o szykany i współpracę ze Służbą Bezpieczeństwa oraz usuwanie z uczelni za przekonania polityczne i społeczne.

Autor ponad 30 samodzielnych opracowań książkowych i ponad 40 w redakcji. Głównie dotyczących struktury językowej języka angielskiego, m.in. – *Morphenic Structures of Chaucer's English* (1965 r.); *Wstęp do współczesnej teorii lingwistycznej* (1975 r.); *Bibliography of writings for the history of English* (1986, 2 wydania); *An outline history of English* (1993, 1995). W uznaniu jego prac w tej dziedzinie, został odznaczony przez królową brytyjską w roku 1981 Krzyżem Oficerskim Orderu Imperium Brytyjskiego. Opracował także liczne skrypty oraz podręczniki akademickie. Promotor ponad 50 rozpraw doktorskich. Posiada doktorat *honoris causa* uczelni w Jyväskylä (Finlandia), oraz Uniwersytetu Opolskiego. Jako jedenasty z kolei Polak przynależy do grona Europejskiej Akademii Nauki, Sztuki i Literatury w Strasburgu.

Minister edukacji narodowej od 14 października 1988 r. do 1 sierpnia 1989 r.; wdrażał postępującą i uznaną decentralizację oświaty w państwie; wprowadził „*Regulamin Szkoły*” w postaci aneksu do „*Kodeksu Ucznia*”. W granicach wstępnego reformowania szkolnictwa, dopuścił możliwość dowolności eksperymentu w zakresie *metod* pracy pedagogicznej, jak i *zmian* oraz – *innowacji programowych*. Wprowadził nowy system ocen szkolnych „*jedynka*” (1) „*mierny*” (2) i „*celujący*” (6). W ramach doświadczeń, za jego zgodą, wybrano z mapy kraju losowo – 10 *liceum ogólnokształcących*, gdzie w miejsce *obowiązkowego* języka rosyjskiego wprowadzono język angielski. Po raz pierwszy także dopuszczono możliwość wyboru – *przedmiotu uzupełniającego* w trakcie egzaminu dojrzałości. W tym czasie odbywały się dyskusje na szczeblu ministerialnym i wyższych władz wojewódzkich nad możliwością uznania *Matury, jako egzaminu wstępnego* na wyższe uczelnie. Ponadto minister zaproponował granice płac nauczycielskich analogicznie do średniej płacy kadry inżynierjno-technicznej.

Zmarł profesor Jacek Izydor Fisiak po długiej i ciężkiej chorobie z dniem 13 czerwca 2019 roku w Poznaniu i spoczął na lokalnym cmentarzu Junikowski.

Literatura:

1. Adamczyk-Szczecińska H., Mańkowska A., Zalewska K., *Słownik szkolny – postacie historyczne*, Warszawa 1997.
2. Borowiec J.(red.), *Encyklopedyczny słownik sławnych Polaków*”, Warszawa 1996.
3. Chodera J., Kiryk F., *Słownik biograficzny historii Polski*, Wrocław 2005.
4. Czajka M., Kamler M., Sienkiewicz W., *Leksykon historii Polski*, Warszawa 1995.
5. Czajowski J., Majchrowski J.M., *Sylwetki polityków drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1987.
6. Durozoi G., Roussel A., *Filozofia – słownik (pojęcia, postacie, problemy)*, Warszawa 1997.
7. *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 1 – 5, Warszawa 1973-1976.
8. Grześ B., *100 lat ZNP (ludzie, fakty, sprawy, wydarzenia)*, Warszawa 2005.
9. Jezierski A.(red.), *Historia Polski w liczbach (Ludność i Terytorium)*, Warszawa 1993.
10. Kantyka J., Zieliński W.(red.), *Śląski słownik biograficzny*”, Katowice 1977.
11. Kiryk F., Jureczko A., *Szkolny słownik biograficzny*, Kraków 1996.
12. Łoza S.(red.), *Czy wiesz kto to jest ?*, Warszawa 1938.
13. Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944-1991 (Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28.02.1991 r.)*, Warszawa 1991.
14. Piłatowicz J., *Poczet Rektorów, tradycja i współczesność Politechniki Warszawskiej 1826-2001*, wyd. I, Warszawa 2001.
15. *Słownik biograficzny działaczy Ruchu Ludowego*, Warszawa 1989.
16. Śródka A., Szczawiński P. (red.), *Biogramy uczonych polskich, część I: Nauki społeczne, zeszyt 1: A-J*, Wrocław 1983.
17. Śródka A., *Uczni polscy XIX – XX stulecia*, Warszawa 1994.
18. Walczak M., *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939-1945*, Wrocław 1978.
19. *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 2003.
20. *Współcześni uczeni polscy (słownik biograficzny)*, t. 1-2, Łódź 2009.